

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ДУЛІН ПЕТРО ГЕОРГІЙОВИЧ

УДК 316.42

**КОНСОЛІДУЮЧА ФУНКЦІЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Богданов Володимир Семенович,
Одеська національна юридична академія,
директор Черкаського навчального центру;

доктор філософських наук, професор
Вікторов Віктор Григорович,
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри філософії, соціології державного управління;

доктор філософських наук, професор
Шашкова Людмила Олексіївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри філософії гуманітарних наук.

Захист відбудеться «04» березня 2011 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «2» лютого 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Системне реформування українського соціуму неможливе без цілісного концептуального осмислення умов, факторів і механізмів його консолідації як передумови формування спочатку організованого, а потім громадянського суспільства. Така рефлексія дозволить теоретично і методологічно обґрунтувати нову гуманітарну стратегію, сприяючи, по-перше, трансформації світогляду, ідеології та свідомості громадян; по-друге, розумінню того, як зробити соціальні інновації гуманітарно витриманими, духовно змістовними, конструктивними і збалансованими; по-третє, інтеграції суспільства і збереженню його самобутньої, екзистенціальної ідентичності.

У результаті державної незалежності українське суспільство отримало додаткові і якісно нові: а) джерела і рушійні сили етнокультурної інтеграції; б) сприятливі умови і можливості для всебічних демократичних перетворень, розвитку прав і свобод громадян, підвищення їх добробуту. Доки незалежність не стала реальністю, вона була актуальною об'єднавчою ідеєю. Сьогодні необхідна свіжа і ефективна ідейна програма, яка мотивуватиме і мобілізуватиме суспільство на створення нової якості і рівня життя, що базуватиметься на повазі до людської гідності як базової і пріоритетної екзистенціальної цінності сучасності. Вся історія культури була боротьбою за цю фундаментальну загальнолюдську цінність, артикульовану ще в «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона.

В добробуті і якості життя народу України досягнутий безперечний прогрес. Існує асортимент товарів і послуг, що замінив тотальний дефіцит при колосальному надлишку грошей, створивши стимули працювати і заробляти. Окреслилися контури демократизації і гласності, середнього класу, що народжується, свободи слова, друку, віросповідання, інформованості, пересування, операцій з нерухомістю. Утверджується плюралізм, який актуалізувався в різних формах власності, офіційної опозиції до влади, альтернативній освіті і медичному обслуговуванні, політичних партіях, що формуються. Знято гостроту транспортної, житлової і продовольчої проблем. Означилася тенденція до зростання темпів економічного розвитку, відроджується релігія і церква. Збережено соціальний мир. Але, як писав святий отець Григорій Богослов, краще сварка, ніж такий мир, який віддаляє нас від Бога. А преподобний Амвросій Оптинський зауважив: «Не маєш чеснот – терпи скорботу». Скорботи ці полягають, зокрема, у деморалізації та криміналізації суспільства. Так, інститут сім'ї поступово витісняється співмешканням. За даними Статистичного щорічника України (2009), наприклад, у 2009 році в Україні було зареєстровано 256 тисяч шлюбів і 120 тисяч розлучень, 85% дітей у нашій державі виховуються у неповних сім'ях.

Логіка будь-якого оновлення, реформування та модернізації є об'єктивно аксіологічною. Важливою у ній є ціннісна ієрархія історичних подій, градація значимостей, послідовність і глибина кроків, що відроджують втрачені або знівельовані та конструюють нові цінності, закладені і сформовані гуманітарністю, іншими словами доролубством.

Народ України прагне створити цивілізовану, тобто соціальну, демократичну, правову й екологічну державу. Для цього необхідно наступне: а) визначити базові потреби громадян і модель їх задоволення; б) створити ідеологію як інструмент енергетики нових дій; в) задіяти власні унікальні й самобутні механізми життєтворення, для яких чужий досвід має значення лише уроків історії. Тому необхідно органічно взаємодоповнювати спадщину традиційної православно-слов'янської культури досягненнями розвинутих демократичних країн, насамперед формалізацією та раціоналізацією життєдіяльності. Цивілізована гуманістична демократія об'єктивно консолідується. Вона позитивно обґрунтовує братство і солідарність народів, що населяють країну, їх право на сприятливі для життя і здоров'я – середовище. Саме реалізація цього права є мірилом самодостатності економіки, політики, соціальної сфери.

Отже, самоідентифікація українського суспільства здійснюється: асиміляцією демократичних цінностей, подоланням аномії і пострадянських пережитків, вибором цілісної і реалістичної програми розвитку, що чітко формулює мету і механізм трансформації суспільства спочатку в організоване, а потім у громадянське. Тобто відбувається вибір парадигми, в процесі якого руйнується стара ціннісно-нормативна система і на основі особливостей ціннісних орієнтацій і пріоритетів кристалізується нова.

У цьому контексті аналіз консолідуючої функції духовних цінностей у розвитку українського суспільства є досить актуальним.

Стан наукової розробленості проблеми. Теоретично усвідомили і сформулювали проблему консолідуючої функції духовних цінностей, яка різною мірою загострювалася, як правило, у транзитивних соціумах, ще давньосхідні системи. Зокрема Конфуцій доводив, що відірваний від народу шлях – це вже не шлях, коли слова втрачають своє значення, то народ втрачає свою свободу, а той, хто не думає про далеке, – втрачає близьке.

Поліфункціональність духовних цінностей завжди була у центрі філософського дискурсу. За останні два століття ці питання осмислювалися, наприклад, у доктрині солідарності Е. Дюркгейма, філософії права В. Соловйова, П. Новгородцева і Б. Кістяківського, концепції всеєдності С. Франка, православної парадигмі П. Флоренського, філософії загальної справи М. Федорова, концепції соборності А. Хомякова, у працях М. Бердяєва,

Р. Шпета. Імперативи консолідованого порядку шукали і аналізували В. Винниченко, М. Грушевський, М. Костомаров, М. Драгоманов.

Різні контексти ідентифікації духовності прямо або побічно, безпосередньо або опосередковано рефлексували К. Юнг і А. Тойнбі, Е. Фромм і О. Шпенглер, С. Хантінгтон і Р. Мертон, К. Поппер і Х. Арендт, М. Вебер і А. Швейцер, Ф. Фукуяма, А. Токвіль, П. Сорокін.

Рефлексивну доктрину духовних цінностей розвивали Р. Лотце і Г. Коген, Г. Ріккерт і В. Віндельбанд, М. Шелер, М. Гартман, П. Менцер.

У радянській науці аксіологічна проблематика відродилася у роботах В. Тугарінова, О. Дробницького, А. Івіна, а у 1960-1980 роках її розробляли К. Бакрадзе, П. Гайденко, Б. Григорян, Ю. Давидов, М. Кіссель, Н. Мотрошилова, І. Нарський, Е. Соловійов, у культурологічних контекстах і аналізах – С. Аверинцев, А. Гуревич, В. Рабинович, Г. Кнабе, А. П'ятигорський, Г. Померанц, через призму психології – Д. Узнадзе, у соціологічному ракурсі – В. Ядов.

У вітчизняній філософії гуманоцентризм історично розвивався у творчості Київської антропологічної школи В. Шинкарука, І. Бичко, В. Горського, В. Іванова, С. Кримського, М. Поповича, В. Табачковського, О. Кульчицького, В. Нічик, С. Ярмуся та ін. У роботах Т. Аболіної, В. Андрущенко, В. Беха, І. Бойченка, Л. Губерського, М. Михальченка, Є. Мулярчука, І. Предборської, С. Пролєєва, В. Савельєва, І. Степаненко, Н. Хамітова, В. Кременя досліджено різні модальності духовного буття (соціальність, культурність, тимчасовість) і визначено форми його існування: національна ідея, ідеологія, освіта і виховання. Багатофакторні умови духовного розвитку і самоздійснення суб'єкта аналізувалися в антропологічних концепціях П. Копніна, О. Яценко, Б. Новікова, Р. Горака.

Осмилення життя і його ідеалу як форми моральної самореалізації особистості здійснено в роботах І. Бекешиної, В. Малахова, А. Лоя. Естетичні контексти розвитку індивідуальності досліджували Т. Андрущенко, Є. Бистрицький, Л. Буєва, О. Кисельова, Л. Солонько.

Релігієзнавчий аналіз духовності відображено у роботах В. Бондаренка, В. Долі, Є. Дулумана, М. Заковича, А. Колодного, Л. Конотопа, Б. Лобовика, В. Лубського, О. Оніщенка, М. Рибачука, П. Сауха, Л. Філіповича, А. Чорнія. Взаємозв'язок наукових і релігійних цінностей висвітлила Л. Шашкова. Концепцію ціннісного потенціалізму розвиває М. Марчук.

Культуру народів України досліджували Б. Парахонський, О. Кирилюк, В. Горський, А. Баканурський. Консолідує функцію екологічного знання і свідомості вивчають М. Кисельов, М. Хилько, А. Толстоухов.

Філософсько-методологічна стратегія переходу від тоталітаризму до демократії і громадянського суспільства найбільш повно і адекватно обґрунтовано в моделі «Організованого суспільства» (останніми роками її

активно досліджує професор В. Андрущенко), в якій правовий і моральний порядок забезпечує оптимальну взаємодію вільних особистостей у сучасному державному будівництві.

Таким чином, у вітчизняній і зарубіжній філософській літературі широко представлені дослідження функціональності духовних цінностей. Наукові розвідки доводять, що ця проблема є системною і наріжною у сучасній аксіології та у соціальній філософії. Проте спеціальних досліджень саме консолідуючої функції духовних цінностей у розвитку суто українського суспільства існує досить небагато. Ці дослідження обмежуються окремими публікаціями у філософській періодиці. А філософського аналізу духовних цінностей (їх сутності, значущості, потенціалу, форм вияву, субординації) з метою обґрунтування детермінант (умов, чинників, механізмів та імперативів), що посилюють і зміцнюють їх консолідуючу функцію в динаміці українського соціуму, зовсім немає.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до теми дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5) та згідно з науково-дослідною темою Миколаївського національного університету імені В.А. Сухомлинського «Організаційно-педагогічні основи діяльності класичного університету як центру духовного розвитку особистості», затвердженої Постановою Президії Національної академії педагогічних наук України від 20 грудня 2007 року №1-7/13-370. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного інституту стратегічних досліджень 25 січня 2006 року, протокол №1.

Мета дисертації – здійснити філософський аналіз духовних цінностей (їх сутності, значущості, потенціалу, форм вияву, субординації) з метою обґрунтування детермінант (умов, чинників, механізмів і імперативів), які посилюють і зміцнюють їх консолідуючу функцію в розвитку українського суспільства.

Постановка цієї мети зумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

– визначити поняття «духовні цінності» і експлікувати фундаментальну екзистенціальну цінність духовної сфери народного буття, верховенство і культивування якої може стати стратегією консолідації української архетипної історичної системи;

- встановити духовні цінності, яким потенційно і актуально належить наймогутніша консолідуюча функція в системі духовних цінностей, з'ясувати умови, необхідні для актуалізації цих цінностей; ідентифікувати ключову цінність філософії консолідації;

- проаналізувати роль і місце православ'я у системі духовних цінностей і в українському конфесійному плюралізмі;

- показати плюралізм гуманітарних цінностей, що становлять концептуальну основу солідаризування українського суспільства;

- з'ясувати специфіку консолідуючої функції цінностей філософії історії постнекласичної раціональності в розвитку українського суспільства;

- сформулювати особливість консолідуючої функції цінностей синергетики в розвитку українського суспільства;

- розкрити консолідуючу функцію цінностей системно-космічної парадигми, що актуалізує конкретні завдання вітчизняної педагогіки і освіти;

- показати механізм посилення і зміцнення консолідуючої функції морально-естетичних цінностей у розвитку українського суспільства.

Об'єкт дослідження – духовні цінності українського суспільства.

Предмет дослідження – консолідуюча функція духовних цінностей у розвитку українського суспільства.

Теоретико-методологічні основи дослідження. У дисертації використано такі методи: системного і функціонального аналізу, діалектичний і герменевтичний, а також елементи соціокультурного підходу, який дав можливість досліджувати вплив духовних цінностей на формування культурно-гуманітарної сфери; інституційного підходу, що дозволив проаналізувати архітектуру духовних цінностей; компаративного підходу, який допоміг визначити оптимальні напрями діяльності щодо посилення і зміцнення консолідуючої функції духовних цінностей на основі порівняння зарубіжного і вітчизняного, минулого і сучасного досвіду. Емпіричну основу дисертації склали конкретно-соціологічні дослідження, інтерв'ю, законодавча база гуманітарної політики, статистичний і фактичний матеріал, опублікований у спеціальних і суспільно-політичних періодичних виданнях.

Духовні цінності класифіковані у роботі за різними критеріями: за формами суспільної свідомості і соціальними інститутами; за традиціями (цінності східні і західні, християнські, слов'янські, православні); за ідеями класиків світової філософії; за парадигмами (цінності системності, синергетики, космізму, логоцентризму, теїзму, постмодерну, організованого суспільства, еволюціонізму і катастрофізму); за соціальними феноменами (цінності демократії, соборності, національної ідентичності, толерантності, соціалізації, федералізму і соціалізму). Субординація духовних цінностей в дисертації розглядається як істотно відносна і співвідносна.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у здійсненні філософського аналізу духовних цінностей (їх сутності, значущості, потенціалу, форм вияву, субординації), з метою обґрунтування детермінант (умов, чинників, механізмів і імперативів), які посилюють і зміцнюють їх консолідуючу функцію в розвитку українського суспільства.

У результаті проведеного дослідження доведено, що консолідуюча функція духовних цінностей є одним з істотних імперативів розвитку українського суспільства, механізми дії якого виявляються у нижченаведених положеннях, що становлять концептуальну основу дослідження:

– визначено, що духовні цінності – це культурно-історичні прояви людського духу, що розвиваються у його реальній екзистенції, і складають сукупність суспільно і особистісно значущих форм суспільної та індивідуальної свідомості, підсвідомості й самосвідомості, а фундаментальною екзистенціальною цінністю духовної сфери народного буття є людська і громадянська гідність, верховенство, пріоритет і культивування якої становить стратегію консолідації української архетипної історичної системи;

– встановлено, що потенційно і актуально наймогутніша консолідуюча функція в системі духовних цінностей належить гуманістичним цінностям права і правової держави, а ключовою цінністю філософії консолідації є «право людини»; для актуалізації гуманістичних цінностей права необхідне створення цілісної концепції соціальної сутності права, заснованої на природному самобутньому праві народів України і правових системах цивілізованих країн, які асимілювали загальнолюдські цінності;

– проаналізовано роль і місце православ'я в системі духовних цінностей і в українському конфесійному плюралізмі; обґрунтовано, що історично цінності православ'я найбільш гармонійні з традиційною духовністю більшості народу України; утворюючи фундамент народної ідеї, вони зберігають українську культурну ідентичність, пов'язують її з рештою православного світу, утримують разом доволі цивілізаційно різновекторні регіони країни;

– показано плюралізм гуманітарних цінностей, що становлять концептуальну основу солідаризування українського суспільства: партнерство у відкритому і організованому суспільстві, засноване на верховенстві закону, традиціях православно-слов'янської самобутності, багатовекторності міжнародних зв'язків і відносин, на людиновимірній політиці, синергетиці і філософії історії постнекласичної раціональності, системно-космічній парадигмі, морально-естетичних цінностях, подоланні маргінальності і аномії;

– з'ясовано специфіку консолідуючої функції цінностей філософії історії постнекласичної раціональності в розвитку українського суспільства, яка полягає в тому, що суспільство транзитивне, а його визначальними цінностями, що тільки-но формуються, стають свобода, творчість і відповідальність

особистості за самототожність і самототожність культури, тобто порядку, єдності, справедливості і стабільності; український соціум – динамічна, нелінійна система з різноспрямованими ціннісними процесами, для аналізу якої релевантні цінності синергетики;

– сформульовано особливість консолідуючої функції цінностей синергетики в розвитку українського суспільства, згідно з якою гетерогенний соціум гармонізується максимальною дивергентністю, а адекватна стратегія його розвитку будується на майбутньому; природноісторична гармонізація і балансування цієї стратегії може полягати у наданні українським регіонам вільного і самостійного вибору найдоцільнішого і комфортного для них темпосвіту, тобто темпу еволюції;

– розкрито консолідуючу функцію системно-космічної парадигми, яка актуалізує конкретні завдання вітчизняної педагогіки і освіти; головними з цих завдань є виховання релігійності, асиміляція цінностей багатополарності світоглядів, коректний діалог науки і релігії, зближення світської і духовної освіти, спрямованість вищої школи на позитивну соціалізацію, тобто на успіх і професіоналізм;

– доведено, що механізмом посилення і зміцнення консолідуючої функції моральних цінностей у розвитку українського суспільства є культивування гуманоцентризму (добролюбства), толерантності, цінностей організованого суспільства, асиміляція перфекціоністської нормативно-етичної парадигми і рестриктивної концепції моралі, безпосередньо пов'язаної з християнством, етика якого є найбільш адекватною до досвіду істинної моралі;

– з'ясовано, що механізмом посилення і зміцнення консолідуючої функції естетичних цінностей у розвитку українського суспільства є актуалізація домінант суб'єктивного, достатній рівень індивідуалізованості й свободи, які поступово формуються. Максимально індивідуалізується духовно насичене, піднесене, класичне, елітарне мистецтво, а також самотутні народні художньо-естетичні традиції, які необхідно відроджувати і культивувати у першу чергу.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті і демонстрації консолідуючої функції духовних цінностей у розвитку українського суспільства. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі реформування гуманітарної стратегії; при підготовці проектів законів України; як теоретико-методологічний арсенал для подальшої рефлексії трансформацій духовної сфери українського суспільства; під час системного вивчення кризових і проблемних ситуацій з метою прогнозування їх розвитку і управління ними; у процесі впровадження інновацій в освітній системі, зокрема у підготовці курсів і спецкурсів із соціальної філософії,

соціології, аксіології, релігієзнавства, філософії права, праксеології, конфліктології, в педагогіці і методиці навчання і т.д. Матеріали дослідження можуть стати основою відповідного спецкурсу в профільних навчальних закладах, використані для створення програм, методик, підручників і посібників. Завдяки своїй спрямованості на вирішення практичних проблем робота може використовуватися розробниками конкретних гуманітарних проектів та їх виконавцями.

Теоретичні положення дисертації можуть бути використані органами виконавчої влади, які займаються гуманітарною та інформаційно-аналітичною діяльністю, процесом гуманітаризації, а також у діяльності органів державного управління.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, методологічні висновки і практичні рекомендації, викладені у дисертації, обговорювалися на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; на низці міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференцій, а саме: Волинських філософських читаннях «Людина. Природа. Культура» (Луцьк, 1994); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські проблеми гуманітаризації вищої освіти» (Суми, 2002); Третій міжнародній науково-теоретичній конференції «XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства» (Київ, 2004); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства» (Одеса, 2006); III Міжнародній науковій конференції «Філософія космізму і сучасна авіація» (Київ, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри» (Чернівці, 2007); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне світорозуміння» (Дніпропетровськ, 2007); II всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна: ноосферно-біосферний потенціал освіти і духовності регіону» (Кременчук, 2007); III Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий простір Європи – 2007» (Дніпропетровськ, 2007); XXIV Міжнародній науково-практичній конференції «Роль науки, релігії і суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2008); Міжнародній науковій конференції «Гармонізація науки і вищої освіти в інформаційному суспільстві» (Київ, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія і практика вивчення суспільних дисциплін у профільній школі» (Миколаїв, 2009); Всеукраїнській науковій конференції «Університет як центр організації освітньо-виховного середовища в регіоні» (Миколаїв, 2009); Могілянських читаннях (Миколаїв, 2009); Міжнародній науковій конференції «Філософія води – філософія життя» (Дрогобич, 2009); Всеукраїнських науково-практичних інтернет-конференціях: «Сучасний

соціокультурний простір» (Київ, 2009); «Простір і час сучасної науки» (Київ, 2009); «Соціум. Наука. Культура» (Київ, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжетнічні і міжконфесійні відносини в контексті сучасних суспільних трансформацій» (Чернівці, 2010), на щорічних конференціях, присвячених Дням науки, які проводилися у Миколаївському національному університеті імені В.О.Сухомлинського протягом 2005-2010 років.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації представлені у 52 публікаціях, з них: 1 – одноосібна монографія, 28 – статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України з філософських наук, 2 – статті в інших наукових збірниках, 21 – тези доповідей на конференціях.

Кандидатська дисертація на тему «Діалектика внутрішніх і зовнішніх чинників у розвитку астрономічного знання» була захищена в червні 1985 року, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (17 підрозділів і 4 параграфи), висновків і списку використаних джерел (429 позицій). Загальний обсяг дисертації – 425 сторінок, з яких основний текст – 385 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, розкрито зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами, темами, показано рівень наукової розробленості проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, методи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, відображено апробацію результатів дослідження і структуру роботи.

У **першому розділі** – «Теорія і методологія дослідження» – розглянуто концептуально-методологічні підходи і моделі, напрацьовані, тобто теоретично усвідомлені та сформульовані, у світовій і сучасній соціальній філософії та аксіології, які релевантні для осмислення консолідуючої функції духовних цінностей в розвитку сучасного українського суспільства, і пов'язані з його перспективою, глобальними проблемами і світовими інтеграційними тенденціями.

У **підрозділі 1.1.** – «Економічні передумови консолідації і модель „Організованого суспільства“» – обґрунтовано, що здорова, ефективно функціонуюча економіка – це фундамент стабільної і збалансованої соціальної динаміки, тобто необхідна передумова суспільного прогресу і засіб для максимальної духовної актуалізації і самореалізації. Тому разом з тим, що головною проблемою українського суспільства є економічні реформи,

характеристика консолідаційних процесів також є релевантним інтегральним показником якості життя його громадян.

Цивілізована гуманістична народна ідея як основа консолідації позитивно обґрунтовує братство народів, що населяють країну, і основне право людини на сприятливе для її життя і здоров'я середовище. Реалізація цього права є мірилом самодостатності економіки, політики, культури, соціальної сфери. Щоб забезпечити таке право, транзитивне українське суспільство прагне в першу чергу задіювати власні унікальні й самобутні механізми життєтворення, тобто органічно взаємодоповнювати спадщину традиційної православно-слов'янської культури досягненнями розвинутих демократичних країн, найперше у аспекті формалізації і раціоналізації життєдіяльності.

Це устремління актуалізується для українського соціуму як вибір цілісної, розгорненої і реалістичної програми розвитку на перехідний період і перспективу, що дозволяє чітко сформулювати мету і механізм трансформації до громадянського суспільства. Розвиненість останнього є головним гарантом безпеки і благополуччя людини.

Найбільш адекватною і перспективною стратегією переходу до громадянського суспільства визнана модель «Організованого суспільства», яку останніми роками розвиває, зокрема, професор В. Андрущенко. Розглянуто характерні риси, особливості цієї моделі, а також умови і духовні цінності, які повинні утвердитися в соціумі для її побудови.

У *підрозділі 1.2. – «До визначення поняття „духовні цінності“*» – на основі історико-філософського аналізу понять «дух», «духовність», «душа», «душевність», «цінності», «ціннісні орієнтації», що розглядаються у різних контекстах філософського дискурсу і з позицій різних аксіологічних підходів, обґрунтовується та визначається поняття «духовні цінності». Таке обґрунтування неможливе поза конкретною філософсько-світоглядною позицією, яка передбачає апеляцію до ідей і авторів, праці яких у еволюції і вирішенні цієї проблеми були піонерськими, ставши згодом фундаментальними й класичними. До таких належить, зокрема, концепція всеєдності, розвиваючи яку С. Франк, наприклад, написав роботу «Духовні основи суспільства».

Аналіз доктрини «всеєдності» С. Франка показав, що історичні епохи розрізняються, врешті, усвідомленням людиною власного ставлення до Бога. Найближче до цього була епоха Середньовіччя, хоча тоді було недооцінено особистісний чинник. Починаючи з Відродження, особливо в Новий час, істотно втрачається Божественне начало, що зі всією очевидністю виявилось в ХХ столітті у форматі націонал-соціалізму і більшовизму.

Сьогодні, щоб сформувати і зберегти громадянськи зрілу, тобто компетентну, відповідальну і соціально активну особистість, необхідно повернутися до християнських витоків європейської культури. Цей підсумок роздумів С. Франка, виражений у його останніх роботах «Світло в темі» і «З нами Бог», привів його до висновку про визначеність соціокультурного життя Богоподібної людини, яка без Бога може створити тільки неподобство, тобто злодійство духу.

У роботі підкреслено, що релігійно-філософські системи минулого розробили й сформували інтегральні та універсальні загальнолюдські цінності (чесність, співчуття, відповідальність, сердечність, доброчесність, законослухняність, терпеливість душі, благочестя), що інтегрувалися як універсальні, тобто такі, які можна правомірно розглядати і як Богом дані, і як достовірно гуманістичні, вистраждані суспільним розвитком. Їх значення просте і невичерпне – віра, любов, надія, істина, добро, краса, справедливість, гармонія, порядок, мир, благополуччя і достаток.

Незалежно від свого материнського лона, вони дають підстави розуміти духовні цінності як сформовані культурно-історично, методом критичної селекції прояви людського духу, які складають сукупність соціально і особистісно значущих форм суспільної та індивідуальної свідомості, підсвідомості й самосвідомості, що функціонує і розвивається в його реальній екзистенції.

У *підрозділі 1.3. – «Контексти ідентифікації духовності»* – проаналізовано різні прояви і форми духовності як способу буття людини у філософсько-аксіологічному контексті.

Показано і умотивовано амбівалентність духовності в сучасному світі, яка, з одного боку, перманентно актуалізується, оскільки громадянсько зріла особистість усе більш очевидно й безпосередньо стає головним суб'єктом історії, а її цінності будуються на професіоналізмі, відповідальності, компетентності, доброчесності, милосерді, сумлінності, альтруїзмі, добролюбстві. З другого боку, духовність занепадає і деградує, оскільки сучасна людина все більше віддаляється від Бога, спокушаючись гріхом, матеріальними благами, комфортом і споживанням.

Оскільки духовність – це ціннісний механізм буття людини, тому базовий характер для її розуміння має християнська триєдність «Віра – Любов – Надія». Віра у ній є принципом буття як вічне народження «внутрішнього», ідеального в особистості, як рух до Абсолюту, прагнення відновити початкову єдність Богоподібної людини з Творцем, зустрітися з Ним, як спосіб подолання, загрози відносності, яка вічно тяжіє над суб'єктом, як шлях формування в людині того, чого не може відмінити смерть. Звідси – корені віри в соціально-історичний досвід, високе покликання, багатогранний талант і творчі можливості українського суспільства.

Любов – це засіб подолання самотності й переживання унікальності іншої особистості, спосіб переривання ланцюга зла через заміну помсти розуміючою любов'ю, готовою до добровільного жертвовного служіння. Любов – це чинник формування особистості, розвитку її духовності, подолання повсякденності і виходу до першооснов життя.

Надія – це серцевина християнської духовності. Вона символізує подолання Богозалишеності, це благодатний настрій духовності переживань, що пом'якшує удари долі або життєві виклики. У терапії болю і пасивної кінцевості життя надія трансформується у наднадію на можливість неможливого, тобто дива. У більш широкому плані вона виявляється як позитивне очікування прийдешнього і можливого, як форма переживання часу і його суб'єктивного очищення, залучення до вічного і піднесення над хаосом.

У філософському дискурсі значення надії – це гносеологічний і світоглядний оптимізм, що утверджує реальність майбутнього для людини, свідомість її діяльності, досяжність мети, посюсторонність ідеалів, здатність бачити себе в «дзеркалі вічності». Упевненість у тому, що наші зусилля не безцільні, а мета – принципово реалізовувана, дозволяє зрозуміти майбутнє і увійти в нього на раціональних підставах. Такими підставами і рятівним символом виживання в сучасну епоху є надія на мудрість і відповідальність політиків, компетентність, професіоналізм і доброчесність громадян, доброчесність і щирість колег, сусідів і друзів, милість Господа й особистий порятунок.

З огляду на те, що сучасне українське суспільство є переважно секулярним, його фундаментальною екзистенціальною духовною цінністю є людська і громадянська гідність, верховенство і культивування якої складає стратегію консолідації української архетипної історичної системи. Самоідентифікація останньої заснована на асиміляції загальнолюдських демократичних цінностей, подоланні аномії й на відродженні самобутніх православно-слов'янських традицій, цінностей, устроїв.

У другому розділі – **«Консолідуюча функція права і політики»** – розглянуто політико-правові цінності, які як регулятори соціальних зв'язків і відносин, з одного боку, є інструментальними, оскільки вони забезпечують у суспільстві економічну стабільність та інвестиційну привабливість, законність, порядок, дисципліну, відповідальність, свободу і справедливість. З другого боку, право і політика, так само як і релігія, мораль, мистецтво, наука, – не тільки самодостатні духовні цінності, але й водночас форми суспільної свідомості, соціальні інститути, які виконують важливу функцію регулятора і консолідатора соціальних зв'язків і відносин. Вони захищають людську і громадянську гідність, об'єктивно об'єднують і зміцнюють соціум.

Стан нинішньої юриспруденції і політики в суспільстві вимагає переосмислення загальної парадигми права й законності, формуючи теоретичну та практичну потребу аналізу і обговорення фундаментальних понять, пов'язаних з ними, зокрема актуалізує релевантне питання: які правові й політичні цінності в процесі побудови організованого суспільства є пріоритетними?

Доведено, що право й політика – природний та ефективний інструмент і механізм захисту людської і громадянської гідності, а також зміцнення і посилення консолідуючої функції інших духовних цінностей у розвитку українського суспільства. Тому потенційно й актуально наймогутніша консолідуюча функція в системі духовних цінностей належить саме гуманістичним цінностям права, правової держави і людиновимірній політиці, а ключовою цінністю філософії консолідації є «право людини».

У *підрозділі 2.1. – «Гуманістичність права»* – проаналізовано семантику і архітектоніку поняття «гуманістичність права» у його історичній динаміці. На основі цього аналізу показано стратегію формування демократичного правопорядку і подолання дисфункцій у роботі права як соціального інституту: неперервна політико-юридична просвіта і освіта громадян; створення законодавства, адаптованого до європейського, що забезпечить верховенство закону і повагу до нього; незалежне правосуддя; фокусування на гуманістичних ідеалах і цінностях; реальні механізми функціонування відповідальної влади; зближення і об'єднання інтересів різних соціальних груп на основі доброї волі законодавчо закріплених компромісів; персональну громадянську відповідальність, подолання правопорушувального законодавства.

Досліджуваний феномен (гуманістичність права) осмислюється не тільки в ракурсі його практичної реалізації, але і з позицій концептуально-методологічного обґрунтування. У цьому контексті визначено, що українські реформи – це акт багатопланового політико-юридичного протверезіння, яке ставить суспільство в нормальне відношення до найбільш продуманих, конструктивних й ідеальних переконань, яким є громадянське суспільство і правова держава. Системне реформування соціуму лише правильно розташувало громадян відносно правової проблематики, тобто породило установку на юридичну цивілізованість. Для фундаменталізації, тобто закріплення і цементування цієї установки, необхідно формалізувати процедури впливу громадян на депутатів усіх рівнів і створити чіткі й зрозумілі закони. Закони повинні гарантовано забезпечувати будівництво організованого суспільства, тобто демократичність і відвертість взаємодії державних інститутів із суспільними організаціями; пріоритет прав і свобод громадян для будь-яких посадовців;

економічне зростання, демократизацію життя, багатовекторність зовнішньої політики.

У *підрозділі 2.2. – «Еволюція понять "право" і "правова держава"»* – гуманістичність права конкретизується розглядом еволюції уявлень про цінності права і правової держави, що мають надісторичні й абсолютні (ідеальні) виміри, на що звернули увагу ще стародавні школи права. Так, у праві виділяли «ідеальну», «легітимну» і «реальну» форми права як категорії, рівновеликі до блага, істини, прекрасного і справедливості. У справедливості, наприклад, люди вбачали вищий керівний світ; у вірі в її існування вони знаходили заспокоєння і розраду у життєвих бідах і стражданнях.

На основі аналізу досліджень з філософії права П. Новгородцева, А. Яценка, М. Палієнка, С. Котляревського, Л. Петражицького, Р. Новоторжського, В. Соловйова, Л. Родіонова, Б. Кістяківського, І. Ціона, В. Раненкампа, М. Алексєєва, Е. Трубецького, Б. Чичеріна, Г. Шершеневича, В. Гессена, І. Ільїна, Б. Вишеславцева зроблено висновок про те, що для актуалізації правових цінностей, посилення і зміцнення їх консолідуючої функції у розвитку українського суспільства необхідне створення цілісної концепції соціальної сутності права, заснованої на природному самобутньому праві народів України і правових системах цивілізованих країн, які асимілювали загальнолюдські цінності.

У *підрозділі 2.3. – «Людиновимірність політики та ідеали демократії»* – показано, що людиновимірність політики, тобто її зв'язок з життям здійснюється за допомогою фундаментальних соціальних констант і гуманітарних абсолютів: гідність людини, самоповага, обов'язок, честь, сумлінність, громадянський мир, благоденствування соціуму, реалізовані можливості особистості, які співпадають з максимальною соціальною свободою, з партнерським співіснуванням людей у відкритому і організованому суспільстві. Ці константи і абсолютні є вищими екзистенціальними цінностями антропологічно вивіреної політики, що врівноважує реформаторство і народну волю. Мудрість і осяжність конкретних наріжних покращень, – ось справжні важелі народоправної політики, що є еволюційним механізмом прагматичного узгодження різних інтересів. Головними інтересами, домінуючими в суспільній свідомості й інтегруючими український соціум, є такі: безпека, стабільність, духовна спадщина, благополуччя, міжнародні зв'язки, патріотизм, достаток, справедливість, здорова екологія і пацифізм.

Разом з тим, як зазначено у *параграфі 2.3.1. – «Національна ідентичність, федералізм і соціалізм»*, – у суспільстві виробляються нові загально регіональні культурно-ідеологічні цінності, з якими воно ідентифікує себе як єдина громадянська нація, наприклад поліетнічність,

мультикультуралізм, федералізм. Крім того, значна частина українського суспільства відчуває ностальгію за соціалістичними цінностями, які протиставляють як засиллю «чистого неприборканого лібералізму», що трансформувало соціальне буття в ринковий торг, так і тоталітаризму. Із специфікою, показаною в роботі, сучасний соціалізм переживає ренесанс і пронизує економіку успішних суспільств, у тому числі у країнах «БРІК» з найбільш перспективною економікою.

У **третьому розділі – «Конфесійний плюралізм»** – досліджено релігійну складову життєдіяльності українського суспільства. Показано, що глибинні, сутнісні процеси духовного життя будь-якого суспільства завжди прямо або опосередковано пов'язані з релігією, яка є стрижнем будь-якої цивілізації. І сьогодні релігійні основи світової динаміки аніскільки не втратили своєї фундаментальності. Більше того, останнє атеїстичне століття довело особливу роль релігії у суспільстві, оголивши всю потворність і безвихідь життя без неї. Тому «Ідея Бога» – одна з найглибших ідей людства, що будь-коли існували. «Без Бога неможливо створити нічого красивого. Без Бога можна створити тільки неподобство», – доводили практично всі класики світової релігійної філософії, зокрема М. Бердяєв. Релігійні цінності – це обов'язкові імперативи, розпорядження, заповіді, ідеали і еталони поведінки, дані самим Богом або через пророків. Вони – невід'ємні інгредієнти культури, яка є «бічними паростками культу», що задовольняють фундаментальні потреби суспільства (у мирі, гармонії і порядку) і особистості (у порядку і відновленні втраченої єдності з Богом).

У **підрозділі 3.1. – «Теїстичний діалогізм, Бог у постмодерні та логоцентризм»** – показано, що український конфесійний плюралізм містить як консолідуючі цінності, так і псевдоцінності, що роз'єднують соціум і зазіхають на його гуманітарну безпеку. Так, логоцентризм доводить, що поверхнєве знання віддаляє від Бога, глибоке ж знання наближає до Нього. Тому релігійна віра шукає знання і розуміння, тому не може знаходитися осторонь від розвитку науки. Така установка світосприймання актуалізувала в класичній культурі надію як світоглядну універсалію. Християнська надія – це активна життєва позиція, орієнтована на утвердження любові, свободи, справедливості і добра. Саме на особистий і соціальний активізм орієнтує християнство, стверджуючи, що віра без діла безсила, а діло без віри мертве. Логоцентризм і діалогізм вірувань теїстів, з одного боку, виконують консолідуючу функцію в розвитку суспільства. З другого боку, акцентування внутрішньої віри як душевного стану визначило в контексті теїзму особливий вектор розвитку релігійної свідомості як позаконфесійного, що зближує теїзм з постмодернізмом. Постмодернізм доводить, що релігія втратила свою онтологічність і місце абсолютної цінності

в культурі, і пропонує поховати гомогенне конфесійне середовище загалом і канонічне православ'я зокрема.

У підрозділі 3.2. – «Альтернатива еволюціонізму» – розглянуто історію взаємостосунків еволюціонізму і катастрофізму. Сьогодні відношення наукового співтовариства до катастрофізму змінюється. Зростає його верифікування. Водночас еволюціонізм усе більше усвідомлюється як тупикова парадигма, не підтверджена жодним палеонтологічним матеріалом. Історично детермінували заперечення катастрофізму перш за все політичні і світоглядні причини, а не наукові. Їх метою було створення теорії антропогенезу, альтернативної до біблійної. Дискредитація Біблії неминуче призведе до масового скептицизму, безвір'я, відступництва, духовного занепаду і етичного розкладання християнських монархічних держав. Якщо все від мавпи, то нема кого боятися і обожнювати. Всі рівні. Звідси лише крок до богоборського тоталітаризму, домінуючою філософією якого і став еволюціонізм. Протидія еволюціонізму у ряді країн була небезпечною. Розгром генетики у СРСР був організований саме за її невідповідність дарвінізму.

У підрозділі 3.3. – «Лібералізм і християнство» – розглянуто історію взаємовідношення лібералізму і християнства. Християнство сповідає комюнитарний порятунок, відповідно до якого всі відповідальні за всіх. Це глибоко християнська ідея. Особистість, що піклується тільки про власний порятунок і егоїстично байдужа до всього іншого, дуже далека від Царства Божого. Особистий порятунок у відриві від інших – самообман.

Базовою цінністю лібералізму є індивідуальна свобода, опора на самого себе і щастя, що розуміється перш за все як матеріальне благополуччя. Лібералізм став закономірним результатом протестантизму і був одним з витоків сучасного капіталізму, для якого створення і примноження матеріального багатства перейшло із сфери виробничої у світ духовний, десакралізувавши його. Антихристиянський характер капіталізму виявився в тому, що цінність людини як образу і подоби Бога замінили цінністю капіталу. Місце позбавленої своїх духовних коренів людини посів онтологізований у своїй абсолютній значущості капітал.

У підрозділі наголошено, що життєвість і ефективність українського суспільства полягає у його самобутності, заснованій на православних цінностях і традиціях. У сфері суспільних відносин православний ідеал полягає у реалізації максимально досяжної у земному житті добродійності. Євроінтеграційні прагнення України не повинні призвести до тотальної секуляризації релігійної свідомості і звестися до агресивного експорту лібералізму.

У підрозділі 3.4. – «Соборність і регіоналізм» – доведено, що якісна євроінтеграція – це зближення цивілізаційних основ різних у багатьох аспектах країн і народів. Вона не може здійснитися бюрократично – за рішенням урядів і

парламентів. Тому реальне зближення України і Європи – це найперше розвиток регіональної демократії і культури. У такому ракурсі євроінтеграція є суто «низовим» процесом розвитку громадянського суспільства, в якому місцеве самоврядування, локальний благоустрій, регіональна культура – головні процеси. Основою оптимальної регіональної політики, яка активно просуває український соціум до цивілізованого світу, може стати «соборність» – історично обґрунтована, фундаментальна і самобутня православна ідея і цінність, що є в арсеналі вітчизняної суспільної і релігійної думки. Соборність – це національна і державна єдність, яка, згідно з православною еклезіологією, актуалізується принципом автокефалії, тобто помісної самостійності.

У *підрозділі 3.5. – «Православ'я у системі духовних цінностей»* – на основі аналізу ролі і місця православ'я у системі духовних цінностей і в українському конфесійному плюралізмі доведено, що одна з головних причин кризи духовності в українському суспільстві полягає в істотній підірваності, ослабленні православної віри. Історично цінності православ'я були і залишаються найгармонійнішими до традиційної духовності більшості народу України. Будучи фундаментом народної ідеї, вони зберігають українську культурну ідентичність, пов'язують її з рештою православного світу, утримують разом цивілізаційно різновекторні регіони країни. Життєвість і ефективність соціуму полягає у його самобутності, заснованій на православно-слов'янській ментальності. Відродження і культивування істинного православ'я є однією з головних і об'єктивних тенденцій об'єднання народу України, реальною стратегією його консолідації.

У *четвертому розділі – «Реабілітація гуманітарних цінностей і соціальності як ноосфери»* – аналітично розглянуто і конкретизовано плюралізм гуманітарного, на фундаменті якого можлива реабілітація відповідних духовних цінностей і соціальності як ноосфери. Цей плюралізм гуманітарних цінностей складає концептуальну основу солідаризування українського суспільства: партнерство у відкритому і організованому суспільстві, засноване на верховенстві закону, традиціях православно-слов'янської самобутності, багатовекторності міжнародних зв'язків і відносин, людиновимірній політиці, гуманогенезі ціннісних абсолютів, синергетиці і філософії історії постнекласичній раціональності, системно-космічній парадигмі, морально-естетичних цінностях, подоланні маргінальності і аномії.

У *підрозділі 4.1. – «Програми обґрунтування гуманітарних норм»* – проаналізовано питання: як гуманітарні норми впливають на особистість у її реальній, земній екзистенції? Роздуми над цим питанням вивели на проблему обґрунтування гуманітарних норм, що полягає в моделюванні взаємозумовленості традиційних опозицій: буття і побуту, вічності і повсякденності, віддаленого і близького, великого і дріб'язкового.

Обґрунтувати гуманітарні норми означає показати їх дієвість, тобто через які обставини, чому вони поєднані з предметною діяльністю.

Констатовано розрив абстрактної і конкретної іпостасей ціннісно-гуманітарного. Перша охоплюється належним, друга – суцим. На рівні практичних переконань цей розрив виражається, наприклад, відомою сентенцією: «Поки святі моляться, грішники правлять світом». Подолання цього розриву рівнозначно питанню: які теоретичні схеми має у своєму розпорядженні наука для розгортання людини в родову істоту, залучену до досконалого і бажаного стану, в якому добро синтезоване з благом і щастям?

Показано, що можливості пов'язування гуманітарних обов'язків людини з її практичною розсудливістю, самомилуванням, тенденцією до дотримання інтересів відпрацьовувалися, зокрема, раціоналізмом, ригоризмом, утилітаризмом, евідемонізмом, теїзмом, сцієнтизмом і гуманізмом.

На основі аналізу сильних і слабких сторін кожної з цих програм доведено, що зробити інновації творчими і гуманітарно витриманими, збалансувати трансформації з високою метою оптимально дозволяє програма гуманогенези ціннісних абсолютів, яка асимілюється вихованням. Виховання формує систему імперативної глобальної мети (досконалість, істина, краса, порядок, благоденствування, порятунк), що мобілізує на практичні добродієві дії.

У підрозділі 4.2. – «Актуальність утопії і соціальної солідарності» – розкрито детермінанти актуальності утопії і доктрини соціальної солідарності Е. Дюркгейма, які мають особливості у контексті консолідувальної функції духовних цінностей у розвитку українського суспільства.

Досліджено духовні цінності, що виконують однозначну конструктивну консолідувальною функцію: мовні, релігійні, загальна історична пам'ять народу, регіоналізм, євроінтеграція, демократизація, формування правового і організованого суспільства. Їм протиставлені реальні псевдоцінності з деконсолідувальною функцією або деструктивним консолідувальною потенціалом: маргінальність і аномія (неопрацьованість економіко-правових і моральних імперативів), несформовані ринкові відносини, правовий нігілізм, правопорушувальне законодавство, тінізація економіки, заполітизованість суспільства, в якому переважає репресивне право і низька політико-правова культура населення.

Суспільство лише почало переходити від механічної солідарності до органічної. Не подолана зрівнялівка, а цінності індивідуалізму, дисципліни і відповідальності, громадянської зрілості і компетентності не стали нормами суспільної життєдіяльності і панівними імперативами. Досить сильною є інерція радянського колективізму. Звідси нездатність багатьох людей до самостійності, страх брати на себе відповідальність. Істотними є масштаби і глибина деморалізації суспільства, в якому держава не має необхідного і

достатнього, перш за все етичного авторитету. В українському суспільстві різні соціальні прошарки і етнокультури представляють різну ідентичність, що не зводиться до загального знаменника «українства». Українська ідентичність не є унітарною, вона складно структурована і суттєво неоднорідна. Дефіцит національної і громадянської ідентичності реально відчужує державу від особистості і підтримує еміграцію.

Обґрунтовано тезу, що об'єднання і укріплення гетерогенного українського суспільства безальтернативним і категоричним набором абсолютизованих або тенденційно відібраних за політичною або іншою доцільністю чинників або цінностей – утопічний проект. Проте будь-який конструктивний проект має альтернативи.

У підрозділі 4.3. – «Філософія історії постнекласичної раціональності» – доведено, що постнекласичній раціональності іманентний ціннісний плюралізм, який замінив теоретико-методологічний фундаменталізм. У контексті парадигми філософії історії постнекласичної раціональності, сучасне українське суспільство транзитивне. Його визначальними цінностями, які тільки-но формуються, стають свобода (вільний індивідуальний вибір), вищим проявом якої є творчість. Плюралізм цінностей – необхідна умова реалізації вільного індивідуального вибору. Мірою свободи, що є найважчим тягарем, виступає відповідальність особистості за долю самототності і самототожності культури, тобто порядку, єдності, справедливості і стабільності. Остання з позицій постнекласичної раціональності розуміється як упорядкований розвиток, а транзитивність – як конструктивний хаос, з якого народжується динамічний порядок. Деструкція застарілих смислів і значень, їх переосмислення і створення нових – головна функція соціуму, що є динамічною системою з різноспрямованими ціннісними процесами. З одного боку, вона нестійка, нерівноважна, незбалансована, напружена і тому містить можливість стагнації або руйнування. З другого боку, вона є відкритою, гнучкою, динамічною, продуктивною і проективною. Звідси впливає нелінійність розвитку і релевантність цінностей синергетики для її аналізу.

У підрозділі 4.4. – «Суверенність науки і евристичність цінностей синергетики» – розглянуто цінності науки як нормативно-ціннісної системи загалом, а також цінності синергетики зокрема. Показано, що парадигма і методологія синергетики дозволили більш предметно і конкретно говорити про відносно стійкий, збалансований розвиток, організований соціум і консолідує функцію духовних цінностей, що форсують його будівництво.

Доведено, що консолідує функція цінностей синергетики, виражається в наступних основних імперативах: гетерогенний, транзитивний український соціум гармонізується максимальною дивергентністю, а адекватна стратегія його розвитку будується на чітко запланованому майбутньому і персональній відповідальності за нього. Природноісторична гармонізація і балансування цієї

стратегії може полягати в наданні українським регіонам вільного і самостійного вибору найдоцільнішого і комфортного для них темпосвіту, тобто самотнього темпу еволюції.

У *підрозділ 4.5. – «Системно-космічні імперативи виховання і освіти»* – показано, що 100 років тому почало формуватися нове мислення, яке стало основою системно-космічного світогляду. Цей процес ініціювали (раціонально або інтуїтивно) видатні учені: К. Ціолковський, В. Вернадський, А. Чижевський, П. Флоренський, В. Розанов, М. Холодний, С. Ареніус, М. Федоров, В. Лосський, В. Соловйов, М. Бердяєв, С. Булгаков, а також найбільші діячі мистецтва: Ф. Тютчев, В. Брюсов, А. Білий, Ю. Балтрушайтис, К. Бальмонт, М. Цветаєва, В. Іванов, Д. Мережковський, А. Скрябін, Н. Рерих, М. Чюрленіс, А. Бенуа, Л. Бакст, К. Сомов, М. Врубель, М. Добужінський, К. Петров-Водкин, П. Філонов та інші.

Духовність, у просторі та часі якої формувалося нове світовідчуття, містила в собі очевидну тенденцію до синтезу наукової та ненаукової раціональності, яка найбільш яскраво виразилася в працях філософів Срібного віку, педагогів-новаторів, неординарних діячів мистецтва і релігії, природодослідників, що аналізували проблеми культурно-духовної еволюції. У цьому контексті проаналізовані ідеї М. Пирогова, Б. Паскаля, А. Бекереля, М. Планка, М. Берна, Т. Едісона, А. Ейнштейна.

Доведено, що вітчизняна система виховання і освіти практично не спирається (або спирається вкрай боязко і еkleктично) на релігійну віру й знання, що впливають з неї. Водночас саме релігійність максимально асимілює загальність, системність, космічність, трансцендентність. Найміцнішим фундаментом моральності є в першу чергу основоположні релігійні ідеї, принципи і норми життєдіяльності. Вони є материнським лоном системно-космічної парадигми. Пізнання, що спирається на синтез матеріалістичних і духовних знань, оптимально формує, тобто виховує і навчає особистість. Такий інституційний синтез втілюється, наприклад, на філософсько-теологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і на кафедрі богослов'я Міжрегіональної Академії управління персоналом.

У дисертації розкрито шість основоположних релігійно-філософських тез, на яких побудована системно-космічна парадигма. Її імперативи ставлять перед освітою завдання виховувати: релігійність, оскільки віра є творцем особистості, а дитина народжується з відчуттям віри; відповідальність за свої думки; відчуття і розуміння суворості обов'язку перед космосом і людством; серце як орган, даний Всевишніми силами; совість як мірило істинності будь-якого вибору (вчинку, шляху, способу життя).

Умотивовано, що формування, наприклад, сучасної екологічної свідомості можливе на ідеях східно-християнської патристики, які стали

основою філософії космізму. На основі аналізу ідей Максима Сповідника, концепцій М. Федорова і В. Соловйова обґрунтовуються онтологічні підстави екології в контексті православ'я. Стверджується, що практична реалізація суспільством екологічних імперативів можлива на фундаменті православних цінностей.

У параграфі 4.5.1. – «Максими вищої школи» – показано, що консолідуюча функція системно-космічної парадигми, актуалізує конкретні завдання вітчизняної педагогіки і освіти, головним з яких є асиміляція цінностей багатополярності світоглядів, коректний діалог науки і релігії, зближення світської освіти і духовного, позитивна соціалізація, тобто націленість на успіх і професіоналізм.

У християнському світі азбукою успіху була і залишається Біблія. Цю фундаментальну традицію освіти і виховання сучасний український соціум істотно втратив. Чим швидше її вдасться відродити, тим швидше суспільство стане успішним і цивілізованим, тобто природноісторично віднайде свій культурно-національний простір, в якому гідно житиме й успішно розвиватиметься.

Соціалізуючи особистість, освіта об'єктивно детермінує майбутнє суспільства, готуючи успішних професіоналів. У цьому контексті над вищою школою володарює філософія успіху й професіоналізму. Суспільство, що береже професіоналізм, є цілком життєздатним, а перспектива загальнонародної консолідації на найближчі 10-15 років може реально актуалізуватися масовим утвердженням цінності професіоналізму. У цьому виявиться адекватна соціальність усіх, чий професіоналізм необхідний для реформування соціуму на принципах добра, законності, справедливості, порядку, чесності.

Цінності успіху й професіоналізму завжди були пріоритетними у вітчизняній вищій школі. Але залишається відкритим і дискусійним питання про те, яким повинен бути навчально-виховний процес, щоб вищий навчальний заклад формував не тільки професіонала, здатного будувати, організовувати і розвивати власний бізнес, але і соціально активного, компетентного, законослухняного громадянина-патріота, етичну, духовно багату і самодостатню особистість? Які істини, принципи, норми й ідеали, технології та моделі слід інвестувати для цього у свідомість і поведінку? Які світоглядні і духовні цінності, особистісні та ділові якості необхідно формувати і закріплювати?

Доведено життєздатність наступних максим вищої школи: критично і коректно запозичити те, що успішно працює в кращих університетах світу; не заспокоюватися на досягнутому; виховувати: а) усвідомлення цінності фахівця-професіонала, тобто утверджувати й аксіоматизувати цінність конкретної

діяльності (вчителя, лікаря, інженера); б) повагу до ідеї Бога як однієї з найглибших ідей, існуючих у суспільстві.

У *підрозділі 4.6. – «Інтеграція морально-естетичним»* – проаналізовано і розкрито консолідуючу функцію моральних і естетичних цінностей. Констатовано, що краса, віра і моральність утворюють основу культури, яка є «бічними паростками культу». Об'єднувальний потенціал цих цінностей невичерпний, а соціум знаходиться в пошуку адекватних і ефективних механізмів для їх асиміляції і формування здорових і розумних потреб, відповідних культурі і ментальності організованого суспільства.

У *параграфі 4.6.1. – «Цінності добролюбства»* – констатована моральна роздвоєність духовного світу значної частини українського суспільства. Проаналізовані цінності різних моральних шкіл і програм: гедонізму, утилітаризму, перфекціонізму, агапізму, патерналізму, егоїзму, ригоризму, гуманізму, альтруїзму, евдемонізму.

Наголошено, що ефективним механізмом посилення і зміцнення консолідуючої функції системи моральних цінностей у розвитку українського суспільства є культивування гуманоцентризму, толерантності, самобутніх культурних традицій і стабілізація цінностей організованого суспільства, асиміляція перфекціоністської нормативно-етичної парадигми і рестриктивної концепції моралі, безпосередньо пов'язаних з християнством, етика якого найбільш адекватна досвіду істинної моралі. Для актуалізації цього механізму необхідне зближення світської освіти й духовної, з відповідним істотним корегуванням програм і планів освітніх і виховних закладів.

У *параграфі 4.6.2. – «Естетичні значущості»* – констатовано, що оновленню масової суспільної свідомості часто сприяє саме мистецтво, яке сміливо виявляє суспільні негативи і одночасно малює бажаний образ майбутнього. Мистецтво пробуджує волю, піднімає експектації громадян. Естетичні цінності мають загальні характеристики з цінностями етичними і релігійними, які у рівній мірі є достовірно загальнолюдськими і утворюють ядро духовної культури.

Доведено, що в українському суспільстві поступово створюються необхідні умови, що актуалізують домінанту суб'єктивного, достатній рівень індивідуалізованості і свободи як передумови посилення і зміцнення консолідуючої функції естетичного. А максимально індивідуалізується духовно насичене, піднесене, класичне, елітарне мистецтво (ідеали і цінності взаємостосунків, оспівані у його шедеврах), самобутні народні, слов'янські, православні художньо-естетичні традиції, які і варто культивувати в першу чергу.

ВИСНОВКИ

Прогрес будь-якого суспільства, його авторитет і гуманітарна безпека, тобто захищеність екзистенційних інтересів суб'єктів, залежать значною мірою від ступеня єдності і згуртованості народу. Чим більше соціум організований, тим менше у ньому конфліктів, а у країни більше позитивних перспектив і альтернатив розвитку.

Проблема консолідації постала перед більшістю суспільств минулого, не втратила вона своєї актуальності й у сучасному світі. Питання лише у мірі її гостроти і значущості. У соціумах, перехідних від тоталітаризму до демократії і громадянського суспільства, ця проблема, як правило, є однією з першочергових.

Реформування сучасного українського суспільства здійснюється на пострадянському фундаменті, об'єктивний стан якого такий, що багато демократичних проектів і процесів є нерозвиненими і незрілими. Модуси цієї нерозвиненості і незрілості різноманітні. Істотні потенційні й актуальні можливості консолідуючої функції духовних цінностей полягають у подоланні цієї нерозвиненості і незрілості.

Нерозвиненим і незрілим є зв'язок політики з життям. Тому екзистенційно-прагматично українське суспільство більш консолідоване, ніж його еліта.

Нерозвиненою і незрілою є релігійна складова духовності українського суспільства, яке є постатеїстичним. Незважаючи на значне зростання кількості прихожан Української Православної Церкви за роки незалежності, християнські цінності не стали поки визначаючими для українського суспільства. На жаль, практикуючі члени Церкви складають відносно невеликий відсоток населення України. Більшість наших співвітчизників залишається номінальними християнами. У своєму житті вони керуються ідеалами, далекими від євангельських заповідей. Тому залишається актуальним завдання реального «оцерковлення» українського суспільства. Його життєвість і ефективність полягає у самотутній православно-слов'янській ментальності, відродження і культивування якої може стати реальною стратегією консолідації суспільства.

Пріоритетною і домінантною є консолідуюча функція духовних цінностей у розвитку освіти, особливо вищої школи. Остання формує стратегічне налаштування на успіх і професіоналізм, а це передбачає якісно нову освітньо-виховну модель, у якій переважає концептуально-методологічна альтернативність, самотутність традицій і новацій, гуманітарний плюралізм, світоглядна багатополлярність, варіативність, що фокусуються на духовних цінностях організованого суспільства, соціальної, правової і екологічної держави, православ'я. Саме такі цінності реально консолідують людей,

прагнучих до успіху за допомогою професіоналізму, високої моральності і духовності, заснованої на християнському благочесті; формують компетентного і відповідального громадянина, яскраву всебічно розвинену гармонійну особистість, яка ефективно володіє системою загальнолюдських цінностей.

В українському суспільстві відносно розвинулися локальні форми об'єднання етнічного, регіонального, корпоративного, релігійного, екологічного, територіального характеру, що свідчать про зростання громадянської консолідації. Щоб таке зростання стало стабільним і перманентним, необхідно законодавчо демократизувати і чітко формалізувати: 1) представництво інтересів громадян у публічній сфері (тут неминуча докорінна реформа виборчої системи), презумпцією якого стане верховенство і пріоритет індивідуальних прав і свобод громадян для державних органів, депутатів усіх рівнів і посадовців усіх рангів; 2) механізми взаємодії держструктур із громадськими організаціями, а також діяльність останніх і їх представництво у ЗМІ.

Проблема духовності характеризується активним пошуком нових імперативів, одним з яких є консолідуюча функція духовних цінностей у розвитку українського суспільства. З одного боку, громадянсько зріла, тобто компетентна і відповідальна особистість все більше актуалізується як головний суб'єкт історичної діяльності організованого суспільства. З другого боку, в соціумі зростає дефіцит цінностей, субстратом яких така особистість теоретично повинна бути: доброчестя, милосердя, сумлінність, альтруїзм, добролюбство.

Консенсус у суспільстві передбачає існування загальних цінностей, які поділяють усі, цінностей, що об'єктивувалися культурою або визначаються трансцендентально, стаючи позаісторичними інваріантами життя як абсолютні, самодостатні і безумовні сутності. Такі універсальні загальнолюдські цінності розробили і сформуvalи релігійно-філософські системи. Їх допустимо розглядати і з богословської, і з секулярної точок зору, тобто і як Богодуховні, і як достовірно гуманістичні, вистраждані суспільним розвитком. Їх значення просте і невичерпне – істина, добро, справедливість, єдність, гармонія, порядок, мир, благополуччя, достаток, краса, моральність.

Духовність – це ціннісний механізм буття людини. Базисний характер для її розуміння має християнська триєдність «Віра – Любов – Надія». Віра у ній є принципом буття, вічним народженням «внутрішнього», ідеального в особистості, рухом до Абсолюту, прагненням відновити початкову єдність Богоподібної людини з Творцем, прагнення зустрічі з Ним, способом подолання, загрози відносності, яка вічно тяжіє над суб'єктом, шляхом формування в людині того, що не може відмінити смерть. Звідси – корені віри в

соціально-історичний досвід, високе покликання, багатогранний таланти творчі можливості українського суспільства.

Любов – це засіб подолання самотності й переживання унікальності іншої особистості, спосіб переривання ланцюга зла через заміну помсти розуміючою любов'ю, готовою до добровільного жертвовного служіння. Любов – це чинник формування особистості, розвитку її духовності, подолання повсякденності й виходу до першооснов життя.

Надія – це серцевина християнської духовності. Вона символізує подолання Богозалишеності, благодатний настрій духовності переживань, що пом'якшує удари долі або життєві виклики. У терапії болю і пасивної кінцевості життя надія трансформується у наднадію на можливість неможливого, тобто дива. У більш широкому плані вона виявляється як позитивне очікування прийдешнього і можливого, як форма переживання часу і його суб'єктивного очищення, залучення до вічного і піднесення над хаосом.

У філософському дискурсі значення надії – це гносеологічний і світоглядний оптимізм, що утверджує реальність майбутнього для людини, свідомість її діяльності, досяжність мети, посюсторонність ідеалів, здатність бачити себе в «дзеркалі вічності». Упевненість в тому, що наші зусилля не безцільні, а мета – принципово реалізовувана, дозволяє зрозуміти майбутнє і увійти в нього на раціональних підставах. Такими підставами і рятівним символом виживання в сучасну епоху є Надія на мудрість і відповідальність політиків, компетентність, професіоналізм і доброчесність громадян, доброчесність і щирість колег, сусідів і друзів, милість Господа і особистий порятунок.

Таким чином, філософський аналіз духовних цінностей, здійснений з метою обґрунтування детермінант, які посилюють і зміцнюють їх консолідуючу функцію в розвитку українського суспільства, показав, що консолідуюча функція духовних цінностей є одним з істотних імперативів динаміки українського соціуму.

У контексті цього імперативу духовні цінності обґрунтовуються і розуміються в дисертації як культурно-історичні прояви людського духу, що розвивається в його реальній екзистенції, і складають сукупність соціально і особистісно значущих форм суспільної та індивідуальної свідомості, підсвідомості й самосвідомості.

Фундаментальною екзистенціальною цінністю духовної сфери народного буття, за допомогою якої цей імператив функціонує, є людська і громадянська гідність, верховенство, пріоритет і культивування яких поступово стає стратегією консолідації української архетипної історичної системи, що витримала істотний вплив інших цивілізацій і культур.

Дія вищезазначеного імперативу виявляється і конкретизується в наступних положеннях.

Потенційно і актуально наймогутніша консолідуюча функція в системі духовних цінностей належить гуманістичним цінностям права і правової держави, тобто українське суспільство якнайбільше потребує законності, стабільності і порядку, а ключовою цінністю філософії консолідації є «право людини».

Для актуалізації гуманістичних цінностей права необхідне створення цілісної концепції соціальної сутності права, заснованого на природному самобутньому праві народів України і правових системах цивілізованих країн, які максимально асимілювали загальнолюдські цінності.

У системі духовних цінностей у цілому і в українському конфесійному плюралізмі зокрема істотними є роль, місце і значення православ'я. Історично його цінності є найбільш гармонійними до традиційної духовності більшості народу України. Становлячи фундамент народної ідеї, вони зберігають українську культурну ідентичність, пов'язують її з рештою православного світу, утримують разом доволі цивілізаційно різновекторні регіони країни.

Незважаючи на відносність будь-якої субординації, підкреслимо, що саме цінностям права і православ'я належить центральне місце в системі духовних цінностей українського суспільства, яке історично, цивілізаційно, культурно повноцінно відбудеться завдяки верховенству законів і вірі, заснованій на традиціях православно-слов'янської самобутності й самодостатності.

Суспільство – це система, в якій взаємозв'язані і взаємозалежні усі елементи і підсистеми. Тому механізм імперативу консолідуючої функції духовних цінностей запрацює на практиці у повну силу на солідаризування суспільства тільки на фундаменті плюралізму гуманітарних цінностей. Реабілітація і культивування цих цінностей і соціальності як ноосфери дозволять побудувати організоване, а потім і громадянське суспільство. У системі таких цінностей, які проаналізовані в дисертації, наведемо нижченаведені.

Людиновимірність політики, ідеали демократії, багатовекторність міжнародних зв'язків і відносин, партнерство у відкритому і організованому суспільстві. Таке партнерство може будуватися, наприклад, на цінностях поліетнічності, мультикультуралізму, федералізму, соціалізму, соборності і регіоналізму, філософії історії постнекласичної раціональності, синергетики, системно-космічної парадигми, морально-естетичних.

Так, згідно з цінностями синергетики, гетерогенний транзитивний український соціум гармонізується максимальною дивергентністю, а адекватна стратегія його розвитку будується на майбутньому. Природноісторична гармонізація і балансування цієї стратегії може полягати у наданні українським регіонам вільного і самостійного вибору найдоцільнішого і комфортного для них темпосвіту, тобто темпу еволюції.

Цінності системно-космічної парадигми актуалізують конкретні завдання вітчизняної педагогіки і освіти, головними з яких є асиміляція цінностей багатополлярності світоглядів, коректний діалог науки і релігії, зближення світської освіти і духовного, націленість на успіх і професіоналізм.

Система моральних цінностей культивується гуманоцентризмом, толерантністю, самобутніми культурними традиціями і стабілізацією цінностей організованого суспільства. Перша асимілюється перфекціоністською нормативно-етичною парадигмою і рестриктивною концепцією моралі, безпосередньо пов'язаними з християнством, етика якого найбільш адекватна досвіду істинної моралі.

У суспільстві поступово створюються необхідні умови, що актуалізують домінуючу суб'єктивного, достатній рівень індивідуалізованості і свободи як передумови посилення і зміцнення консолідуючої функції естетичного. Максимально індивідуалізується духовно насичене, піднесене, класичне елітарне мистецтво, а також самобутні народні, слов'янські, православні художньо-естетичні традиції, які варто відроджувати і культивувати у першу чергу.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Дулин П.Г. Потенциал духовных ценностей в консолидации украинского общества: Монография / П.Г. Дулин. – Николаев: ТОВ Фирма «Илион», 2009. – 370 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Дулин П.Г. Консолидирующая функция моральных ценностей в организации и развитии украинского общества / П.Г. Дулин // Наукове пізнання: методологія та технологія: [Науковий журнал]. Серія: Філософія, соціологія, політологія. – Одеса, 2005. – Випуск 1(15). – С. 38-44.

3. Дулин П.Г. Гуманитарная ценность права в развитии украинского общества / П.Г. Дулин // Перспективи: науковий журнал. – Одеса, 2005. – №4. – С. 31-39.

4. Дулін П.Г. Консолідуєча функція релігійних цінностей у розвитку українського конфесійного плюралізму / П.Г. Дулін // Науковий вісник Чернівецького університету: [зб. наук. пр.]. Серія: Філософія. – Чернівці: Рута, 2006. – Випуск 301-302. – С. 188-192.

5. Дулін П.Г. Український конфесійний плюралізм і розуміння особистості у східних традиціях / П.Г. Дулін // Вісник національного

авіаційного університету. Філософія. Культурологія: [зб. наук. пр.]. – К.: НАУ, 2006. – № 2 (4). – С. 62-67.

6. Дулін П.Г. Естетичні цінності у контексті проблеми і перспектив консолідації українського суспільства / П.Г. Дулін // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – Випуск 57. – С. 77-84.

7. Дулін П.Г. Гуманітарні норми і цінності: програми обґрунтування і консолідації / П.Г. Дулін // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – Випуск 58. – С. 44-51.

8. Дулін П.Г. Консолідуюча функція релігійних цінностей в організації громадянського суспільства / П.Г. Дулін // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – К., 2006. – №9. – С. 177-183.

9. Дулін П.Г. Ценности философии истории в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Перспективи: науковий журнал. – Одеса, 2006. – №2 (34). – С. 25-31.

10. Дулин П.Г. Правовые ценности как фактор консолидации общества / П.Г. Дулин // Філософські науки: [зб. наук. пр.]. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 164-172.

11. Дулін П.Г. Актуальність утопії в контексті проблем та перспектив консолідації українського суспільства / П.Г. Дулін // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – К.: «ІНТАС», 2007. – Випуск 23. – С. 40-49.

12. Дулин П.Г. Консолидирующая функция экономики как социального института в развитии украинского общества / П.Г. Дулин // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – К.: «ІНТАС», 2007. – Випуск 24. – С. 186-194.

13. Дулін П.Г. Цінності національної ідентичності у контексті проблем і перспектив консолідації українського общества / П.Г. Дулін // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – К.: «ІНТАС», 2007. – Випуск 25. – С. 49-57.

14. Дулин П.Г. Соборность и регионализм в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – К.: «ІНТАС», 2007. – Випуск 26. – С. 230-240.

15. Дулін П.Г. Консолідуючі імперативи ідей космізму і системності у вихованні та освіті / П.Г. Дулін // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – К., 2007. – Випуск 84-86. – С. 20-23.

16. Дулин П.Г. Ценности философии права В.С. Соловьёва в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Грани: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2007. – № 2 (52). – С. 82-88.

17. Дулин П.Г. Ценности правового государства в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Грани:

Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2007. – №3 (53). – С. 72-76.

18. Дулін П.Г. Цінності демократії в контексті проблем і перспектив консолідації українського суспільства / П.Г. Дулін // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.]. – К.: Український центр духовної культури, 2007. – Випуск 62. – С. 3-14.

19. Дулін П.Г. Либерально-християнские ценности в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Науковий вісник Чернівецького університету: [зб. наук. пр.]. – Серія: Філософія. – Чернівці: Рута, 2007. – Випуск 346-347. – С. 197-201.

20. Дулін П.Г. Возможности современной науки как духовной ценности / П.Г. Дулин // Науковий вісник Чернівецького університету: [зб. наук. пр.]. – Серія: Філософія. – Чернівці: Рута, 2007. – Випуск 350-351. – С. 175-179.

21. Дулін П.Г. Неорелигии в контексте проблем и перспектив консолидации украинского социума / П.Г. Дулин // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 71. – С. 54-66.

22. Дулін П.Г. Политические идеалы и ценности в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Випуск 73. – С. 48-58.

23. Дулін П.Г. Украинское общество: пути консолидации социума ценностями федерализма и социализма / П.Г. Дулин // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Том 21 (60). – № 3. Философия. Социология. – Симферополь, 2008. – С. 52-57.

24. Дулін П.Г. Актуальность синергетической методологии в контексте ценностной суверенности науки / П.Г. Дулин // Интеллект. Особистість. Цивілізація: Тематичний зб. наук. пр. із соціально-філософських проблем. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. – Випуск 6. – С. 361-372.

25. Дулін П.Г. Экзистенциальные ценности личности в контексте перспектив консолидации общества / П.Г. Дулин // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк: ІПШ МОНУ НАНУ «Наука і освіта», 2008. – №4. – С. 181-186.

26. Дулін П.Г. Новые контексты идентификации духовности / П.Г. Дулин // Науковий вісник Чернівецького університету: [зб. наук. пр.]. – Серія: Філософія. – Випуск 466-467. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Випуск 466. – С. 55-60.

27. Дулін П.Г. Стезя православия: объединение и социализация / П.Г. Дулин // Науковий вісник Чернівецького університету: [зб. наук. пр.]. – Серія: Філософія. – Випуск 466-467. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Випуск 467. – С. 237- 241.

28. Дулин П.Г. Консолидирующий потенциал ценностей добротолубия / П.Г. Дулин // Интелект. Особистість. Цивілізація: Тематичний зб. наук. пр. із соціально-філософських проблем. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – Випуск 7. – С. 44-55.

29. Дулин П.Г. Консолидирующий потенциал православ'я / П.Г. Дулин // Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – №1(3). – С. 17-21.

Статті в інших наукових збірниках:

30. Дулин П.Г. Актуальность синергетической методологии в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Гуманітарний журнал. – Дніпропетровськ, 2006. – №1-2 (29-30). – С. 196-202.

31. Дулин П.Г. Актуальность ценностей добротолубия / П.Г. Дулин // Науковий вісник Миколаївського державного університету: [зб. наук. пр.]. – Випуск 25: Педагогічні науки. – Том 1. – Миколаїв: МДУ, 2009. – С. 17-28.

Тези доповідей на конференціях:

32. Дулин П.Г. Правовые ценности как фактор консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества: Материалы международной научно-практической конференции, 23-24 июня 2006 г. – Одесса: «ВМВ», 2006. – С. 120-122.

33. Дулин П.Г. Консолидація українського суспільства: проблеми і перспективи / П.Г. Дулин // Філософія гуманітарних наук: актуальність і перспективи розвитку: Матеріали наукової конференції, 5-6 жовтня 2006 р. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 199-201.

34. Дулин П.Г. Особенности консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Інновації в технології та методології наукового пізнання: Матеріали міжнародної наукової конференції, 26-27 жовтня 2006 р. – Одеса, 2006. – С. 63-65.

35. Дулин П.Г. Консолидирующий потенциал украинского конфессионального плюрализма / П.Г. Дулин // Доля філософії в сучасному світі (до Всесвітнього дня філософії ЮНЕСКО): Міжнародний науковий симпозіум, 16-17 листопада 2006 року. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 118-119.

36. Дулин П.Г. Консолидирующая функция ценностей современной демократии в развитии украинского общества / П.Г. Дулин // Наука и образование – 2007: Материалы V Международной научно-практической конференции, 3-15 января 2007 г. – Том 6. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – С. 27-30.

37. Дулин П.Г. Актуальность православной доктрины Флоренского в контексте проблем перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Дни науки – 2007: Материалы III Международной научно-практической конференции, 1-15 апреля 2007 г. – Том 7. – Днепропетровск: «Наука и образование», 2007. – С. 73-77.

38. Дулин П.Г. Ценности постнеклассической рациональности в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Научное Пространство Европы – 2007: Материалы III Международной научно-практической конференции, 16-30 апреля 2007 г. – Том 6. – Днепропетровск: «Наука и образование», 2007. – С. 80-82.

39. Дулин П.Г. Політичні цінності у контексті проблем і перспектив консолідації українського суспільства / П.Г. Дулин // Україна: ноосферно-біосферний потенціал освіти і духовності регіону: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19-21 квітня 2007 р., м. Комсомольск Полтавської обл.: рішення, доповіді та тези доповідей. – Кременчук, 2007. – С. 53-56.

40. Дулин П.Г. Захист довкілля у контексті проблем і перспектив консолідації українського суспільства / П.Г. Дулин // Творча спадщина В.І. Вернадського та проблеми формування сучасної екологічної свідомості (Вернадські читання): Доповіді і повідомлення 5-ї Міжнародної конференції, 26-27 квітня 2007 р., м. Донецьк. – Донецьк: ДонНТУ, 2007. – С. 154-155.

41. Дулин П.Г. Актуальность идей Э. Дюркгейма в контексте проблем и перспектив консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // *Nastoleni moderni* – 2007: Materialy VI mezinarodni vedesko-prakticka konference, 1-15 zari, 2007 r. – Dil 3. Historie. Pravni vedy Filosofie. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 51-55.

42. Дулин П.Г. Консолидирующая функция духовных ценностей в развитии украинского общества / П.Г. Дулин // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції, 30 листопада 2007 року. – Донецьк: ІІІІ «Наука і освіта», 2007. – С. 144-146.

43. Дулин П.Г. Консолидирующий потенциал православия / П.Г. Дулин // Суспільно-політичні виміри релігійних процесів в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Суспільно-політичні виміри релігійних процесів в Україні», 17-18 квітня 2008 року: [зб. наук. пр.]. – Чернівці, «Рута», 2008. – С. 248-250.

44. Дулин П.Г. Социальная политика как технология консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2008 року / Соціологічна асоціація України; факультет соціології

Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка; Інститут соціології НАН України: – К.: Видавничо-поліграф. центр «Київський Університет», 2009. – С. 530-539.

45. Дулин П.Г. Украинское общество: между цінностями социализма и либерализма / П.Г. Дулин // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества: II-я Международная научно-практическая конференция, 26-27 июня 2008 г.: Материалы. – Одесса «ВМВ», 2008. – С. 242-244.

46. Дулин П.Г. Формирование современного экологического сознания в контексте православия / П.Г. Дулин // Планетарна цивілізація. Наука. Освіта: Тези виступів учасників Всеукраїнської наукової конференції, 3-4 липня 2008 р. – Суми: СумДПУ, 2008 р. – С. 191-193.

47. Дулин П.Г. Диалогизм теистических религий: фактор консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність: Матеріали Міжнародної наукової конференції, 2-3 жовтня 2008 р. – Чернівці: «Рута», 2008. – С. 391-396.

48. Дулин П.Г. Логоцентризм в контексте ценностей христианства и классической науки / П.Г. Дулин // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. Спеціальний випуск за матеріалами VI філософсько-богословських читань «Православ'я у світовій культурі», 13-14 листопада 2008 р. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2009. – С. 58-61.

49. Дулин П.Г. Секуляризация в украинском православии / П.Г. Дулин // Сучасний соціокультурний простір 2009: Матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 24-26 вересня 2009 р. Частина 2. – К., 2009. – С. 49-54.

50. Дулин П.Г. Жизнестойкость утопий / П.Г. Дулин // Філософія гуманітарного знання: після Вільгельма Дільтея: Матеріали міжнародної наукової конференції, 16-17 жовтня 2009 р. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 304-311.

51. Дулин П.Г. Императивы модернизации высшей школы / П.Г. Дулин // Університет як центр організації освітньо-виховного середовища у регіоні: Тези науково-практичної конференції, 19 червня 2009 року. – Миколаїв: МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2009. – С. 16-17.

52. Дулин П.Г. Потенциал духовных ценностей в консолидации украинского общества / П.Г. Дулин // Украина в системе современных цивилизаций: трансформации государства и гражданского общества: Материалы Третьей Международной научно-практической конференции, 21-22 мая 2010 г. – Том 2. – Одесса: «ВМВ», 2010. – С. 129-135.

АНОТАЦІЇ

Дулін П.Г. Консолідуюча функція духовних цінностей у розвитку українського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дослідження присвячене комплексному філософському аналізу духовних цінностей з метою обґрунтування детермінант, які посилюють і закріплюють їх консолідуючу функцію в розвитку суспільства. Доводиться, що фундаментальною цінністю духовної сфери народного буття є людська і громадянська гідність. Встановлено, що потенційно і актуально наймогутніша консолідуюча функція в системі духовних цінностей належить гуманістичним цінностям права і правової держави, а ключовою цінністю філософії консолідації є «право людини». Проаналізована роль і місце православ'я у системі духовних цінностей і в українському конфесійному плюралізмі. Обґрунтовано, що історично цінності православ'я найбільш гармонійні традиційній духовності більшості народу України. Будучи фундаментом народної ідеї, вони зберігають українську культурну ідентичність, пов'язують її з православною рештою світу, утримують разом доволі цивілізаційно різновекторні регіони країни. Доведено, що механізмом посилення і зміцнення консолідуючої функції системи моральних цінностей у розвитку українського суспільства є культивування гуманоцентризму, толерантності, самобутніх культурних традицій і цінностей організованого суспільства, асиміляція перфекціоністської нормативно-етичної парадигми і рестриктивної концепції моралі, безпосередньо пов'язаних з християнством, етика якого найбільш адекватна досвіду істинної моралі.

Ключові слова: духовні цінності, консолідуюча функція, українське суспільство, потенціал, право, православ'я, соборність, громадянська і людська гідність, організоване суспільство, гуманоцентризм.

Дулин П.Г. Консолидирующая функция духовных ценностей в развитии украинского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Исследование посвящено философскому анализу духовных ценностей (их сущности, значимости, потенциала, форм проявлений, субординации), с целью обоснования детерминант (условий, факторов, механизмов и императивов),

которые усиливают и укрепляют их консолидирующую функцию в развитии украинского общества.

Духовные ценности определяются в диссертации как сформированные критической селекцией проявления человеческого духа, составляющие совокупность общественно и личностно значимых форм общественного и индивидуального сознания, подсознания и самосознания, а фундаментальной ценностью духовной сферы народного бытия является человеческое и гражданское достоинство, верховенство и культивирование которых составит стратегию консолидации украинской архетиповой исторической системы.

Доказано, что консолидирующая функция духовных ценностей является императивом развития украинского общества, действие которого актуализируется и конкретизируется в следующих основных положениях.

Установлено, что потенциально и актуально наиболее мощная консолидирующая функция в системе духовных ценностей принадлежит гуманистическим ценностям права и правового государства, а ключевой ценностью философии консолидации является «право человека». Для актуализации правовых ценностей необходимо создание целостной концепции социальной сущности права, основанной на естественном самобытном праве народов Украины и правовых системах цивилизованных стран, которые ассимилировали общечеловеческие ценности.

Проанализированы роль и место православия в системе духовных ценностей и в украинском конфессиональном плюрализме. Обосновано, что исторически ценности православия наиболее гармоничны традиционной духовности большинства народа Украины. Составляя фундамент народной идеи, они сохраняют украинскую культурную идентичность, связывают её с остальным православным миром, удерживают вместе цивилизационно достаточно разновекторные регионы страны.

Показана субординация гуманитарных ценностей, составляющих концептуальную основу солидаризации украинского общества: верховенство закона, традиции православно-славянской самобытности, многовекторность международных связей и отношений, преодоление маргинальности и аномии, партнерство в открытом и организованном обществе, человекоразмерность политики. Вместе с тем, в обществе вырабатываются и новые общерегиональные культурно-идеологические ценности, с которыми оно идентифицирует себя в качестве единой гражданской нации, например, полиэтничность, мультикультурализм, федерализм.

В контексте парадигмы философия истории постнеклассической рациональности, определены особенности транзитивного украинского общества. Его определяющими ценностями, которые только формируются, становятся свобода (свободный индивидуальный выбор), высшим проявлением которой является творчество. Плюрализм ценностей – необходимое условие

реализации свободного индивидуального выбора. Мерой свободы выступает ответственность личности за самобытность и самоидентичность культуры, т.е. порядка, единства, справедливости и стабильности. Последняя понимается как упорядоченное развитие, а транзитивность – как конструктивный хаос, из которого рождается динамичный порядок. Деструкция устаревших смыслов и значений, их переосмысление и создание новых – главная функция социума, представляющего собой динамичную систему с разнонаправленными ценностными процессами. С одной стороны, она неустойчива, неравновесна, несбалансированна, напряжена и потому содержит возможность стагнации или разрушения. С другой стороны, она является открытой, гибкой, продуктивной и проективной. Отсюда – нелинейность развития и релевантность ценностей синергетики для его анализа. Сформулирована специфика консолидирующей функции ценностей синергетики, согласно которой гетерогенный транзитивный украинский социум гармонизируется максимальной дивергентностью, а адекватная стратегия его развития строится на будущем. Естественноисторическая гармонизация и балансировка этой стратегии может заключаться в предоставлении украинским регионам свободного и самостоятельного выбора наиболее целесообразного и комфортного для них самобытного темпа эволюции.

Обосновано, что в обществе постепенно создаются необходимые условия и предпосылки, актуализирующие доминанту субъективного, достаточную степень индивидуализированности и свободы для усиления и укрепления консолидирующей функции эстетических ценностей.

Практическое значение полученных результатов определяется эффективностью предложенного подхода в осмыслении гуманитарной стратегии государства, её архитектоники, тенденций и влияния на развитие общества.

Ключевые слова: духовные ценности, консолидирующая функция, украинское общество, потенциал, право, православие, соборность, гражданское и человеческое достоинство, организованное общество, гуманоцентризм.

Dulin P.G. Consolidating function of spiritual values in development of Ukrainian society. – Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, 09.00.03 – Social philosophy and philosophy of history. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The research deals with complex philosophical analysis of religious values in order to substantiate determinants which enhance and reinforce their consolidating function in the development of society. It is proved that the fundamental value of the spiritual spheres of people's life are human and civil dignity. It is ascertained that

potentially and actually the most powerful consolidating function in the system of spiritual values is the humanistic values of law and rule-of-law state and the key value of consolidating philosophy is the «human right». The role and place of Orthodoxy in the system of spiritual values in the Ukrainian confessional pluralism is analyzed. It is proved that historical Orthodox values are the most harmonious to the traditional spirituality of the majority of the people of Ukraine. Being basis of the folk ideas, they keep Ukrainian cultural identity, linking it with the rest of the Orthodox world and hold together quite different civilized regions of the country. It is proved that the mechanism of enhancing and strengthening of the consolidating function of moral values in the development of Ukrainian society is cultivation of humanocentrism, tolerance and distinctive cultural traditions and values of organized society, assimilation of perfectionist legal and ethical paradigm and restrictive conception of morality, directly associated with Christianity, whose ethics is the most adequate to the experience of true morality.

Key words: spiritual values, consolidating function, Ukrainian society, potential, right, orthodoxy, unity, civic and human dignity, organized society, humanocentrism.